

каций, соблюдение законности), и нарративные “пропозиции”, раскрывающие контекст дискурса политического взаимодействия в пределах каждой темы. Выделенные темы и пропозиции положены в основу создания психосемантического опросника. Мы основывались также на идее о двух основных моделях политического поведения (“избегание проблем” и “решение проблем”) и свойственных им характеристикам. Показано целесообразность привлечения ресурсов проективных методик и возможностей экспериментальной психосемантики, благодаря которым актуализируются неосознаваемые пласты политического сознания молодежи, что позволяет исследовать смыслы и значения, структурирующие ее политическую картину мира, и выявить особенности практик, представленных в дискурсе взаимодействия субъектов политической социализации.

Ключевые слова: молодежь, политическая социализация, политическая картина мира, взаимодействие, политические практики, эмпирическое исследование, инструментарий.

Sknar O. M. Experience of creating a tool for political interaction practices research

The research method for investigating political practices as a factor of structuring youth political world outlook is based on the combination of social and political discourse analysis (content analysis), psycho semantic and projective techniques. The logic of constructing the practices research instrument envisaged in the first place identification of a “set” of political and civic practices represented in the society political discourse (content analysis). The discourse analysis made it possible to determine the themes which are the most productive for the political practices research (interaction foundations, influence methods, communication organization, and law obedience) as well as the narrative “propositions”, i. e. statements that reveal the semantic context of the political interaction discourse within each of the themes. The identified themes and propositions were used as the basis for developing a psycho-semantic questionnaire, which is also built on the idea about two basic models of political behavior (problem “avoidance” and “solution”) and their typical characteristics. Expediency of applying projective techniques and experimental psycho-semantics resources for actualizing of the unconscious in the political consciousness of young people is shown. Such research approach also allows exploring the meanings and values that structure youth political world outlook and identify the characteristics of practices represented in the interaction discourse of the political socialization subjects.

Key words: youth, political socialization, political world outlook, interaction, political practices, empirical research, tools.

ДОСЛІДЖЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО РОЗВИТКУ ДОРОСЛОЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТЕОРІЙ

О. М. Лукашевич, м. Київ

Проаналізовано сучасні психологічні наукові підходи до вивчення громадянського розвитку особистості в дорослому віці. Наголошено на то-

му, що сьогодні гостро бракує теоретичних концепцій, які розкривали б сутність цього явища. Ідеться про побудову таких методологічних конструктів, за допомогою яких можна було б адекватно й науково достовірно відобразити на концептуальному рівні уявлення про особливості громадянського розвитку дорослої людини. З огляду на предмет та об'єкт нашого дослідження пошук був спрямований на інтеграцію наукових підходів щодо визначальної ролі особистісного розвитку людини в дорослому віці, формування ціннісно-сміслової сфери як умови її громадянського розвитку, постійного збагачення ресурсності дорослої особистості як перспектив її громадянської самореалізації та самоздійснення. Запропоновано інтегративну концепцію громадянського розвитку особистості в дорослому віці, структурними елементами якої є інтегративно-особистісний, особистісно-ціннісний та ресурсний наукові підходи.

Ключові слова: громадянський розвиток, доросла особистість, громадянські цінності, громадянська свідомість, ресурсність особистості.

Проблема. Українське суспільство увійшло в смугу складних і суперечливих трансформацій, які охопили всі сфери соціального життя – економічну, соціально-політичну, духовно-моральну та інші. Кризові явища значною мірою впливають на стан та ефективність розвитку громадянина, оскільки людина завжди формується в певних соціальних умовах. Тому перед психологічною наукою постає важливе завдання – актуалізація досліджень громадянського розвитку дорослої особистості, яка є рушійною силою в побудові громадянського суспільства. При цьому в науковому дискурсі виникає проблема неузгодженості змісту понять “громадянськість”, “громадянство”, “громадянське суспільство”, що ускладнює визначення методологічних орієнтирів дослідження зазначеного феномена. А проте більшість дослідників одностайні сьогодні в тому, що громадянин має бути гнучкою і мобільною особистістю з невичерпною життєтворчою силою (прагненням до саморозвитку, самореалізації, самоздійснення), яка керує процесами її розвитку: соціального, морального, духовного, громадянського тощо. Тож дослідження проблематики громадянського розвитку особистості в дорослому віці на підставі переконливих та обґрунтованих наукових концепцій набуває визначальної актуальності.

Методологічний концепт з огляду на предмет і об'єкт нашого дослідження спирається на психологічні ідеї цілісності особистості як результату її становлення й розвитку (С. Д. Максименко); ідею суб'єктності в психології, згідно з якою глибинні сили особистості є сутнісним чинником її громадянського розвитку (К. О. Абульханова, А. В. Брушлинський); акмеологічний підхід щодо піку громадянської зрілості особистості в дорослому віці (Б. Г. Ананьєв, О. О. Бодальов, А. О. Деркач, О. М. Князєв), а також відображає взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової і конкретно-наукової методології, що

наближають нас до розуміння проблематики громадянського розвитку дорослої особистості в сучасній психологічній науці. Серед найбільш поширених підходів – інтегративний (Г. О. Балл, Л. І. Бахарева, О. С. Гребенюк, Т. В. Зверева, М. І. Чепиков, Г. В. Федорець), ціннісний (І. Д. Бех, М. Й. Боришевський, Л. Є. Просандеєва, Л. А. Снігур, С. Л. Рубінштейн), ресурсний (К. О. Абульханова, Л. І. Анциферова, Г. М. Зарковський, М. С. Каган, Д. О. Леонтєв, П. Г. Щедровицький, Ю. М. Резник) тощо, на яких базує свій науковий пошук більшість дослідників. Разом з тим явно бракує наукових підходів, які б безпосередньо торкалися дослідження громадянського розвитку особистості, пояснювали особливості формування цього процесу в дорослому віці.

Мета статті: обґрунтування методологічного концепту, який би належною мірою визначав науковий алгоритм дослідження громадянського розвитку особистості в дорослому віці.

У центрі уваги нашого дослідження – доросла особистість. Коло найбільш поширених варіантів трактування поняття “особистість” і відповідно особистісного підходу в сучасній психології досить повно окреслив Г. О. Балл [1]. Один із них, характерний для прихильників природничонаукової традиції в психології, схильний зводити зміст поняття “особистість” до сукупності притаманних індивідові сталих, природжених рис. Другий варіант, різновиди якого сформувалися як у межах західних рольових та інтеракціоністських концепцій, так і в радянській психології, убаचाє в особистості насамперед якість індивіда, що формується в суспільно детермінованих процесах соціальної взаємодії, спілкування, діяльності. Трактований із цих позицій особистісний підхід (як і його модифікація – особистісно-рольовий підхід [2]) наполягає на такій побудові цих процесів, за якої згадані якості якнайбільше відповідатимуть певній апробованій у соціумі системі цінностей. Нарешті, третій варіант, базований на філософській традиції (від класичної німецької філософії до екзистенціалізму ХХ ст.), наголошує як на визначальному атрибуті особистості на її суверенності, ознаками якої є її внутрішня свобода, відповідальність, притаманна їй здатність до здійснення вчинків, до творчості, до побудови й реалізації сенсу свого життя. Тож у виокремленні цих якостей та всебічній підтримці їхнього становлення полягає, на думку Г. О. Балла, головний зміст цього підходу.

До потреб сучасних наукових досліджень особистісний підхід адаптували К. О. Абульханова, О. Г. Асмолов, В. В. Давидов, В. В. Столін, В. О. Тагєнко, Т. М. Тигарєнко, І. С. Якиманська та ін. Нові наукові концепти щодо тлумачення сутності особистісного підходу викладено в працях І. С. Дударєнко, В. В. Рибалки, С. К. Шандрука.

Нам близька позиція В. В. Рибалки, який вважає, що “...особистісний підхід має спиратися на цілісне уявлення про життєвий

шлях особистості, охоплювати по змозі найбільш важливі, довготривалі, ключові періоди її становлення, враховувати, що життя людини має цілісну будову, характеризується певним поєднанням ліній розвитку, накопичення, збагачення і трансформації притаманних особистості якостей та їх утілення в процесі і продуктах діяльності та поведінки” [3, с. 128]. Таке бачення особистісного підходу, на нашу думку, дає змогу досліджувати як вікові особливості процесів громадянського розвитку дорослої людини, так і динаміку соціальних та індивідуальних змін.

Відаючи належне вже напрацьованим у психології підходам, Г. О. Балл разом з тим визнає, що набагато перспективнішим було б створити синтетичну (інтегративну) версію, або, інакше кажучи, *інтегративно-особистісний підхід*, який долав би односторонність згаданих вище варіантів. Інтегративність трактується при цьому одночасно у двох аспектах. По-перше, йдеться про аспект методологічний (гносеологічний), тобто про інтеграцію (синтез) конструктивних складових концепцій, що відповідають різним (не лише тим, про які було вже згадано) варіантам розуміння та пізнання особистості. Слушну думку висловив з цього приводу П. П. Горностай: “Усі теорії дуже різні, проте заслуговують на увагу не лише відмінності між ними (хоч при поверховому аналізі вони найпомітніші), але й можливості їхньої взаємодії, коли положення однієї теорії постають доповненням або продовженням іншої. Ідеться про інтегративний підхід, у рамках якого можуть бути розроблені складові частини загальної метатеорії особистості” [4, с. 100]. По-друге, мається на увазі онтологічний аспект інтегративності, тобто орієнтація на цілісний розгляд людського індивіда (особи) в єдності його соматичних, психологічних і духовних властивостей [1]. Адже, як констатував С. Д. Максименко, “неможливість вирішити загадку цілісності й унікальності особистості зумовлена... тим, що існує потяг акцентувати одне з начал за рахунок іншого” [5, с. 133]. На думку Г. О. Балла, важливим є те, що об’єктивне існування цілісного людського індивіда утворює онтологічну підставу для системного об’єднання адекватної інформації про нього, отриманої різними методами, які зосереджують увагу на різних властивостях цього індивіда; інакше кажучи – для реалізації гносеологічного аспекту інтегративності.

Отже, *інтегративно-особистісний підхід* орієнтує на дослідження особистості як біопсихосоціодуховної системи. В основі підходу лежить *інтеграція* змісту громадянського розвитку дорослої особистості, якостей і властивостей особистості громадянина, що забезпечує важливу єдність (цілісність) зв’язків і взаємозв’язків між різнорідними і незалежними явищами та процесами, сприяє виявленню інтеграційних, інваріантних системних зв’язків та якісних характеристик громадянського розвитку особистості в дорослому віці. У цілому цей підхід відкриває широкі можливості для глибокого аналізу психічних явищ (процес громадянсько-

го розвитку, стан, властивості особистості громадянина тощо), які виявляються в діяльності, і сама ця діяльність (включно із громадянською) та її елементи (дії і вчинки) не можна правильно зрозуміти без урахування їхньої особистісної зумовленості. Він передбачає розгляд розвитку конкретної особистості як цілісної системи через внутрішні умови (елементи структури особистості громадянина), які опосередковують усі зовнішні впливи соціуму. Єдність зовнішніх впливів і внутрішніх умов орієнтує на пізнання внутрішнього змісту особистості, її переживань, свідомості на основі зовнішніх даних про її поведінку, діяльність і вчинки.

Особистісно-інтегративний підхід, на нашу думку, цілком задовольняє наукові запити в дослідженні ґрунтовних психологічних понять і категорій, які розкривають основні закономірності розвитку особистості. А оскільки завданням нашого дослідження є вивчення особливостей її громадянського розвитку, то виникає потреба в пошуку таких наукових підходів, які були б спроможні пояснити ці особливості.

Позиція вітчизняних психологів (М. Й. Боришевський, О. В. Киричук, Л. А. Снігур) щодо визначальної ролі ціннісно-сислової сфери особистості в розвитку її громадянських якостей (громадянськості) обумовлює вибір *ціннісного підходу* як такого, що пояснює засади ціннісно-сислової орієнтації особистості у взаємодії з оточенням, її індивідуальної неповторної самобутності і творчого потенціалу. Цей підхід ґрунтується на принципах особистісного розвитку (І. Д. Бех, С. Л. Рубінштейн) та ціннісної самореалізації людини (спрямованості суб'єкта на реалізацію цінностей) (А. В. Брушлинський, В. В. Знаков, Н. І. Непомнящая, І. С. Якиманська) у контексті її життєвих перспектив (І. Д. Бех, Л. Є. Просандєєва, Л. А. Снігур, О. В. Сухомлинська та ін.). Тож проблему розвитку й формування громадянських цінностей вважаємо в нашому дослідженні визначальною. За вихідне взято положення про те, що умовою розвитку особистості як громадянина є сформована система політичних і громадянських цінностей, ідей, у які вона вірить, орієнтація в політичному середовищі, що дає їй змогу адаптуватися в суспільстві. Ієрархічна система цінностей як важливий чинник громадянського розвитку особистості виконує регулятивну функцію активності людини і перебуває на перетині мотиваційно-потребової сфери та світоглядних структур свідомості [4]. Ціннісний підхід, з одного боку, являє собою сукупність вихідних теоретичних положень про закономірності, структуру, функціонування та розвиток самоцінності особистості громадянина, а з другого, він полягає в особистісній інтерпретації цінностей (у тому числі громадянських) і сенсів життя, відтворенні ціннісно-сислової сфери особистості та індивідуального способу буття [там само]. Система ціннісних орієнтацій особистості в дорослому віці є одним із ключових чинників, що визначають рівень розвитку її моральної та громадянської свідомості. При цьому динаміка цінностей у соціально-економічних умо-

вах, які постійно змінюються, визначається як зміною цих умов, так і особливостями особистості дорослої людини, її віком, досвідом професійної і громадської діяльності.

Особливої актуальності в контексті нашого дослідження набуває *особистісно-ціннісний підхід*, запропонований Л. Є. Просандєєвою [6]. Цей підхід передбачає вивчення особистості громадянина в конкретній соціальній ситуації, розгляд кожного психічного явища в контексті цілісної системи психічних властивостей індивіда (потреб, знань, цлей, продуктивності діяльності, поведінки, емоційно-почуттєвої сфери, здібностей до спілкування, спрямованості, рис характеру, самосвідомості, досвіду, інтелекту, психофізіології) відповідно до конкретного вікового етапу розвитку – дорослості. Врахування принципу особистісно-ціннісного підходу потребує від нас дослідження громадянського розвитку особистості в єдності її якостей як представника певної соціальної групи, індивідуальних особливостей самосвідомості, спонукальної сфери, способу її мислення і розвитку почуттів. Ми маємо орієнтуватися на цілісне вивчення особистості, в єдності головних детермінант (передумов, умов, чинників) її розвитку – соціального оточення, діяльності, внутрішньої активності тощо. Це дає змогу обґрунтувати застосування особистісно-ціннісного підходу до вивчення психологічних механізмів, закономірностей, генезису громадянського розвитку особистості в дорослому віці. Крім того, у межах цього підходу доцільно доповнити усталену систему цінностей громадянськими, що можуть бути об'єднані в такі основні групи: демократичні, національні, загальнолюдські тощо.

У контексті нашого дослідження слід вирішити ще одне завдання, а саме конструювання перспектив громадянської самореалізації та громадянського самоздійснення дорослої людини. Орієнтуючись на провідні потреби цього віку в самоактуалізації (А. Маслоу, Є. І. Саєв, В. І. Слободчиков, В. Франкл та ін.), самореалізації (К. О. Абульханова, Л. І. Анциферова, Л. О. Коростильова, Л. Н. Коган та ін.) і самоздійсненні (Л. І. Антропова, О. О. Бодальов, Р. О. Зобов, О. А. Лукіна та ін.) як утіленні свого потенціалу в дійсності, ми розуміємо, що громадянський розвиток людини відбувається у щільному взаємозв'язку з реалізацією цих потреб. Крім того, суспільно-політичне становище в країні, неустале на система громадянських цінностей, маргіналізація населення та інформаційна війна визначають потребу у віднайденні ресурсів для подолання цієї кризи. Саме в цьому ми вбачаємо практичне завдання нашого дослідження – пошук реальних, дієвих способів реалізації громадянського потенціалу дорослої особистості в процесі побудови громадянського суспільства в Україні.

Вагомі пояснювальні можливості з погляду дослідження потенціалу дорослої особистості має, на нашу думку, *ресурсний підхід*. У широкому значенні “ресурс” як умова розвитку особистості включається

у зміст особистісного і людського потенціалів (Г. М. Зараковський, М. С. Каган, Г. Б. Степанова, П. Г. Щедровицький, Д. О. Леонт'єв та ін.), розвитку особистості (К. О. Абульханова, Л. І. Анциферова, Ю. М. Резник та ін.) і становлення суб'єктності людини (В. А. Петровський), а також як пояснювальний принцип розвитку в дорослому віці (R. Nelson, C. J. Soto та ін.).

Науковий потенціал категорії ресурсу дає змогу екстраполювати це поняття на механізми громадянського розвитку дорослої людини. У загальному вигляді потенційні можливості громадянського розвитку дорослого можна представити за допомогою ресурсу розвитку, який ми розуміємо як сукупність таких психологічних властивостей і процесів, які доросла особистість може потенційно використати як засіб щодо самостійної та усвідомленої постановки завдання громадянського розвитку, вирішення якого визначить напрям і зміст “найближчого” розвитку. Ресурси розвитку ми розглядаємо як внутрішньо необхідні, укорінені в особистісно значущій суспільній дійсності засоби громадянського розвитку, пов'язані із здатністю людини зайняти позицію суб'єкта щодо свого розвитку.

Певні вікові особливості ресурсності дорослої особистості визначила О. С. Штепа. Психологічну ресурсність особистості дослідниця розуміє як здатність людини актуалізувати власні психологічні ресурси для саморозвитку, саморозкриття у взаєминах та надання підтримки іншим. За результатами її дослідження психологічна ресурсність осіб ранньої дорослості характеризується здатністю до творчого самореалізування в професії, осіб середньої дорослості – здатністю відповідати за інших та допомагати їм, осіб пізньої дорослості – здатністю підтримувати інших власною вірою в добро [7]. Тож з'ясування вікових особливостей психологічної ресурсності особистості є пріоритетним у дослідженні громадянського розвитку дорослої особистості.

З огляду на вищевикладене припускаємо, що громадянський розвиток дорослого обумовлюють властивості певної базової структури (чи структур) “потенціалу” якісно нових одиниць психологічного аналізу, які здатні адекватно й науково достовірно відобразити на концептуальному рівні уявлення про зазначені особливості розвитку дорослої людини. Вважаємо, що однією з таких властивостей може бути рефлексія життєвого шляху, яка забезпечує реалізацію суб'єктної громадянської позиції дорослого щодо життєвого шляху, а також його зміни і перетворення [8]. Тоді громадянський розвиток дорослої особистості можна розглядати як похідну від потужності ресурсу його розвитку.

Беручи до уваги запит нашого дослідження щодо визначення методологічного концепту у вивченні громадянського розвитку особистості в дорослому віці, вважаємо за доцільне визначити як засадничий методологічний концепт саме *інтегративний підхід*. Світоглядною

основою інтегративної методології є принцип цілісності, згідно з яким психіка являє собою надзвичайно складну, відкриту, багаторівневу систему, що самоорганізується, має здатність підтримувати себе в стані динамічної рівноваги й відтворювати нові структури і нові форми організації. Наша позиція ґрунтується на тому, що громадянський розвиток особистості є одночасно і процесом, і результатом, тобто має комплексний, інтегративний зміст. Сама особистість з її цілісною організацією і саморегуляцією – це результат інтеграції всіх властивостей людини як індивіда, особистості і суб'єкта діяльності.

Розуміння визначальної ролі свідомості і самосвідомості в громадянському розвитку особистості дає підстави розглядати інтегративний підхід як такий, що спроможний охопити громадянську свідомість у цілісності як активний, відкритий неструктурований простір, що саморозвивається, здатний наповнювати реальність смислами, відношеннями і переживаннями. Це розуміння є справедливим як для онтогенезу, так і філогенезу свідомості особистості, тож особливості цього процесу можна досліджувати в розвитку. Підхід дає змогу об'єднати тілесні переживання (відчуття), емоції, почуття, мислення і духовні переживання в цілісність, єдність системи “Людина” і показати, за яких умов вона стає здатною досягти справжньої цілісності й автентичності [9]. Саме з такої позиції і можна, зрештою, пояснити, як у процесі громадянського розвитку дорослої людини в структурі її особистості виникає така сукупність психологічних утворень [10]. За складові структурні компоненти інтегративного підходу до дослідження громадянського розвитку дорослої особистості ми визначили інтегративно-особистісний, особистісно-ціннісний і ресурсний підходи, які, власне, разом пояснюють феномен особистісного і громадянського розвитку дорослої людини як відкритої самоорганізованої системи. Ця система інтегрує зовнішні середовищні і внутрішні індивідуальні ресурси особистості, що зумовлюють інтенсифікацію цього процесу в суспільно значущій діяльності громадянина; адекватно відображає на концептуальному рівні уявлення про якісні характеристики розвитку дорослої людини, зокрема самодетермінації розвитку, де дорослий виступає одночасно і як суб'єкт, і як об'єкт такого розвитку; розкриває механізми підвищення ролі індивідуальних відмінностей у процесах розвитку; визначає особливості формування ціннісних (громадянських) орієнтацій дорослої людини.

Висновки. Вивчення наукових підходів до пояснення проблематики громадянського розвитку дорослої особистості визначалося передусім особливостями об'єкта і предмета досліджуваного феномена. Ці особливості полягають у тому, що громадянський розвиток особистості є одночасно і процесом, і результатом, а ще має певні вікові особливості і потенційну ресурсність, яка актуалізується в процесі цього розвитку. Зазначені особливості вимагали пошуку якісно нових одиниць психоло-

гічного аналізу, які дали б змогу адекватно і науково достовірно відобразити на концептуальному рівні уявлення про закономірності розвитку дорослої людини. Таким методологічним концептом став інтегративний підхід, що об'єднав у собі як структурні компоненти більш вузькі і спеціалізовані критерії інтегративно-особистісного, особистісно-ціннісного і ресурсного підходів.

Література

1. *Балл Г.* Інтегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять / Г. Балл // Психологія і суспільство. – 2009. – № 4. – С. 25–53.
2. *Войтко В. И.* Личностно-ролевой подход к построению учебно-воспитательного процесса / В. И. Войтко // Вопросы психологии. – 1981. – № 3. – С. 69–78.
3. *Рибалка В. В.* Методологічні питання наукової психології / В. В. Рибалка. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 204 с.
4. *Горностай П. П.* Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П. П. Горностай. – К. : Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
5. *Максименко С. Д.* Загальне поняття про особистість та її структуру / С. Д. Максименко // Особистість в психологічних дослідженнях: Тексти. – Ніжин : Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2005. – С. 131–144.
6. *Просандеева Л. Є.* Психологічні засади розвитку самоцінності особистості в процесі соціалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 / Л. Є. Просандеева; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 2012. – 44 с.
7. *Штепа О. С.* Особливості психологічної ресурсності осіб зрілого віку / О. С. Штепа // Вісник Львівського університету. Серія: Філософські науки. – Львів, 2012. – Вип. 15. – С. 322–329.
8. *Клементьева М. В.* Психологические ресурсы жизненного пути: структура, содержание, методика исследования / М. В. Клементьева. – LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH&Co. KG, 2012. – 154 с.
9. *Козлов В. В.* Интегративная психология: Пути духовного поиска, или Освящение повседневности / В. В. Козлов. – М. : Психотерапия, 2007. – 528 с.
10. *Дашидондокова Л. Б.* Психологические механизмы формирования гражданственности личности старшеклассника : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук : 19.00.07 “Педагогическая психология” / Л. Б. Дашидондокова ; Бурятский гос. ун-т. – Улан-Уде, 2008. – 22 с.

Reference

1. Ball, H. (2009). Intehratyvno-osobystisnyi pidkhid u psykholohii: vporiadkuvannia holovnykh poniat [Integrative-personality approach in psychology: organization of main concepts]. *Psykholohiia i suspilstvo* [Psychology and society], 4, 25–53 (ukr).
2. Voytko, V. I. (1981). Lichnostno-rolevoy podhod k postroeniyu uchebno-воспитательного protsessa [Personality-and-role approach to the construction of educational process]. *Voprosy Psihologii* [Questions of psychology], 3, 69–78 (rus).
3. Rybalka, V. V. (2003). Metodolohichni pytannia naukovoi psykholohii [Methodological issues of scientific psychology]. Kyiv: Nika-Tsentr (ukr).

4. Hornostay, P. P. (2007). *Lychnost i rol: Rolevoy podhod v sotsyalnoy psihologii lichnosti* [Personality and role: Role approach in social psychology of personality]. – Kyiv: Ynterpress LTD (rus).
5. Maksymenko, S. D. (2005). Zahalne poniattia pro osobystist ta yii strukturu [General concept of personality and its structure]. *Osobystist v psykholohichnykh doslidzhenniakh: Teksty* [Personality in psychological studies: Texts] (pp. 131–144). Nizhyn: Publ. of National State University named after M. Gogol (ukr).
6. Prosandeeva, L. Ye. (2012). Psykholohichni zasady rozvytku samotsinnosti osobystosti v protsesi sotsializatsii [Psychological principles of development of self-worth of personality are in the process of socialization]. Ph. D Thesis, National Pedagogical University of the name of M. P. Drahomanov, Kyiv, Ukraine.
7. Shtepa, O. S. (2012). Osoblyvosti psykholohichnoi resursnosti osib zriloho viku [Specifics of psychological resource potential of people in mature age]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Filosofski nauky* [Herald of the Lviv university. Series: Philosophical sciences], Issue 15, pp. 322–329 (ukr).
8. Klementeva, M. V. (2012). *Psihologicheskie resursy zhiznennogo puti: struktura, sodержanie, metodika issledovaniya* [The Psychological resources of life course: structure, contents, research methodology]. LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH&Co. KG (rus).
9. Kozlov, V. V. (2007). *Integrativnaia psihologiya: Puti duhovno go poiska, ili osv'yashchenie povsednevnosti* [Integrative psychology: Ways of spiritual search, or sanctifying the mundanity]. Moscow: Psychotherapy (rus).
10. Dashydondokova, L. B. (2008). Psychological mechanisms of forming the civic consciousness in senior pupils. Abstract of Ph. D dissertation: Buryatiya of personality state University, Ulan-Ude, Russian.

Лукашевич О. Н. Исследование гражданского развития взрослой личности в контексте современных психологических теорий

Проанализированы современные психологические научные подходы к изучению гражданского развития личности во взрослом возрасте. Внимание акцентировано на практически-отсутствии теоретических концепций, которые бы раскрывали сущность этого явления. Речь идет о построении таких методологических конструктов, с помощью которых можно бы было адекватно и научно достоверно отобразить на концептуальном уровне представление об особенностях гражданского развития взрослого человека. Согласно предмету и объекту нашего исследования поиск был направлен на интеграцию научных подходов относительно определяющей роли личностного развития человека во взрослом возрасте, формирования ценностно-смысловой сферы как условия его гражданского развития, постоянного обогащения ресурсности взрослой личности как перспектив ее гражданской самореализации и самоосуществления. Предложена интегративная концепция гражданского развития личности во взрослом возрасте, включающая в качестве структурных элементов интегративно-личностный, личностно-ценностный и ресурсный научные подходы.

Ключевые слова: гражданское развитие, взрослая личность, гражданские ценности, гражданское сознание, ресурсность личности.

Lukashevych O. M. Study of civil development of adult personality in the context of modern psychological theories

The author analyzes the modern psychological scientific approaches in relation to research of civil development of personality in adult age. Attention is driven to non-existence of theoretical concepts that expose the essence of this phenomenon. This refers to such methodological constructs that could help to represent adequately at a conceptual level the idea of civil development of the grown man. According to the subject and object of our study, the search was focused at integration of scientific approaches: in relation to the defining role of the personality development in adult age, developing the value-semantic sphere as a condition of the civil development, enrichment of resource potential of adult personality as prospects of his/her civil self-realization. Integrative concept of civil development of adult personality is proposed. As structural elements it includes personality-integrative, personality-value and resource scientific approaches.

Key words: civil development, adult personality, civil values, civil consciousness, resource potential of personality.